

стандарттарға сәйкестігі қажет екенін айтады. Осылайша, француз аналитиктер Қазақстанның рөлін оң бағалап, елге жоғары мүмкіндік бергенімен, оған шығармашылық даму және тәуекелдерді басқару бойынша міндеттер жүктейді [8].

Сонымен бірге, Қазақстанның ішкі саяси және экономикалық реформалары да француз аналитиктердің назарында. Мысалы, елдің халықаралық стандарттарға сәйкестігін күшейтуі, көпвекторлы саясаттағы тұрақтылығы - осыған мысал. Осы тұрғыда, француз сарапшылар Қазақстанның сыртқы саясатында «биік мақсаттарға» ұмтылғанын оң бағалайды, бірақ іс жүзіне көшу жолында кейбір институционалдық және прагматикалық кедергілер бар екенін ескертеді. Қорытындылай келе, Қазақстан геосаяси тұрғыдан маңызды мемлекет әрі өңірдегі көшбасшы ретінде бағаланып келеді. Францияның Қазақстанды қарастыруы энергетика, шикізат, транзит, өңірлік баланс салалары арқылы жүзеге асады; француз сарапшылар Қазақстанды икемді әрі болашағы бар серіктес ретінде қарайды. Дегенмен, барынша тиімділікке жету үшін Қазақстанға реформалар, өңдеу өнеркәсібі, сыртқы саясаттағы тұрақтылық, инвестициялық орынды дамыту сияқты міндеттер жүктеледі. Француз аналитиктерінің пікірі бойынша, Қазақстан үшін болашағы жарқын, бірақ ол белсенді әрі мақсатты саясат арқылы ғана жүзеге асады. Сондықтан Қазақстан - жай ғана шикізат көзі немесе аймақтық ойыншы емес, Еуразия ошағындағы маңызды мемлекет ретінде көрінеді. Француз сарапшылардың бағасы осыны растайды. Бұл Қазақстан үшін серпіліс және даму үшін мүмкіндіктің терезесі екенін аңғартады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Шайхутдинов М.Е. Геополитика: история, теория, практика. Том 1. Геополитика Запада. Книга 1. - М.: Издательство «Международные отношения», 2003.- 288-б
2. “France and Italy’s Central Asia Strategy: Securing Energy and Shaping Security.” Douwe van der Meer, Alexander Royall. The Diplomat, - 44-б
3. “Роль и место Казахстана в геополитике.” Eurasian-Research.org, публикация.- 6-б
4. “Kazakhstan’s Geopolitical Challenge: Balancing Competing Interests.” RIAC (Russian International Affairs Council), 188-б
5. “Strategic Partnership, Energy Security: Macron’s Visit to Kazakhstan Redefines Bilateral Ties.” AstanaTimes.com
6. “Эксперт: Казахстан имеет национальные интересы в разных.” DKNews.kz
7. “Внешнеполитические ориентиры Казахстана в 2024 году.” NICRUS.ru, аналитика.
8. “Kazakhstan Will Be an Enduring Geopolitical Convergence Point.” Stefan Antic. CIRSD.org, 56-б

ОҢТҮСТІК-ШЫҒЫС АЗИЯДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ СОҒЫС. МЬЯНМАДАҒЫ ҰМЫТЫЛҒАН ҚАҚТЫҒЫС

Шакенова З.Е.

Ғылыми жетекші: аға оқытушы, тарих магистрі Аймахов Е.Н.
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті
zarinusha135@mail.ru
Қарағанды қ.

Қазіргі уақытта әлемде көптеген соғыстар мен қақтығыстар болған кезде, этникалық, экономикалық, саяси, жаһандандудың қазіргі жағдайлары, біртұтас желі қоғам осы жағдайлар туралы көбірек білуге тырысады. Сириядағы жаңа билік, азамат соғыстары, Украина мен Газадағы соғыс, ұйғырлардың құқықтарына қысым жасау, Еуропадағы дағдарыс сияқты жаңалықтар өте көп, мұның бәрі маңызды және қызықты оқиғалар. Бірақ әлемдік саясатта жаңалықтар басылымдары, саясаткерлер бір мемлекеттегі жағдаятын туралы талқылауға немесе маңызды оқиға ретінде көтермейді, дегенмен бұл елдегі жағдай осы планетадағы ауыр жағдайлардың бірі болып саналады. Бұл елде құқықтар қысымға ұшырайды, кейде тіпті бір халықтың геноцидке алып келуіне, әскери қылмыс, бітпейтін азаматтық соғыс, гуманитарлық дағдарыс және тағы басқалары. Шындығында, бұл Оңтүстік-Шығыс Азиядағы ұмытылған қақтығыс деп санауға болады және бұл Мьянма Одағы Республикасы.

Мьянма Одағы Республикасы, әлі күнге дейін Бирма деп аталады, Оңтүстік-Шығыс Азияда, Үндіқытайдың батыс бөлігінде, астанасы Нейпидо, 50 миллионнан астам халқы бар.

Бирма халқының үштен екісі - Бамарлар. Бұл елге өз атын берген билеуші көпшілік этникалық топ. Қалған тұрғындар Мьянманың басқа этникалық топтарынан шыққан. Шан, карен, каренни,

мондар, качиндар, чиндар, арақандар және рохинджа сияқты топтар [1]. Бұл Мьянмадағы ең қысымға ұшыраған рохинджа халқы. Рохинджа-ғасырлар бойы негізінен буддистік Мьянмада өмір сүрген мұсылман этникалық азшылық. Рохинджалар Мьянмада ұрпақтар бойы өмір сүргеніне қарамастан, оларды ресми этникалық топ ретінде мойындамайды және 1982 жылдан бастап азаматтығынан айырылған халық, бұл оларды әлемдегі ең үлкен азаматтығы жоқ топқа айналдырады. Рохинджа халқы ондаған жылдар бойы үкіметтік хунта тарапынан қуғын-сүргінге ұшырап, қатыгездікке ұшырады, Мьянмада қалғандардың көпшілігі лагерьлерде тұруға мәжбүр болды, үйлерінен күштеп қуылды, ауылдары қирады. Мақсатты қуғын-сүргіннен қашқандар Бангладеш, Малайзия, Камбоджа, Тайланд және Үндістан сияқты елдерден пана іздеді. Бүгінде 1 миллионға жуық рохинджа босқындары Бангладештің Кокс Базар аймағындағы Кутупалонг және Наяпара босқындар лагерлеріне қоныстанды, олар әлемдегі ең үлкен және ең көп қоныстанған лагерлерге айналды [2]. Бірақ кейбір жоғары лауазымдарда Мьянма адамзатқа, әскери қылмысқа және рохинджа халқының геноцидіне қарсы қылмысты айыптайды.

Сонымен қатар әскери хунталар рохинджа халқын жаппай депортациялайды, оқиға орын алды қатыгездік әрекеті бейбіт тұрғындардың әскери зорлық-зомбылығы, мектептерге, діни мекемелерге және ауруханаларға авиациялық соққылар, қарулы қақтығыстар кезінде ұсталған адамдарға ауырсыну, сондай-ақ басын кесу. Мысалы, 2023 жылдың 9 қазанында Мьянма әскери күштері Качин штатында жүздеген қоныс аударған ауылға шабуыл жасап, 28 бейбіт тұрғынды, оның ішінде 11 баланы өлтірді. Мунг Лай Хкьет ауылына түнгі шабуыл, соның салдарынан 60-тан астам адам зардап шекті және азаматтық ғимараттарға айтарлықтай зиян келтірілді, айқын әскери қылмыс жасаған әскери мақсатқа бағытталмаған сияқты [3]. Сондай-ақ әскери хунта тарапынан әйелдерге қатысты жыныстық зорлық-зомбылық анықталды. Әйелдер ұйымының айтуынша, мұндай зорлық-зомбылыққа 500 адам ұшыраған, мүмкін бұл сан одан да көп. Әйелдерге қатысты азаптаудың күрделі түрлері де болды. Себебі қамауға алынған әйелдер наразылық шараларына қатысу ұсталып, жауап алуға жіберілді. Тергеу изоляторларында әйелдерге қатыгездік көрсетілді, жауап алу кезінде хунта билігінің өкілдері күйдіретін сияны шығару үшін қаламдарды сіріңкемен жағып, содан кейін оларды сол жерлерге жағады. Мұндай әрекеттер әскерилердің қатыгездігін көрсетеді [4]. Халықаралық құқық бойынша бұл көзқарас халықаралық шартты бұзады. "Адамзатқа қарсы қылмыс" конвенциясында 3-бапта мыналар көрсетілген: түрмеге қамау немесе басқа да қатыгездікпен бас бостандығынан айыру, азаптау, зорлау, жыныстық құлдыққа жүгіну, жезөкшелікке мәжбүрлеу, мәжбүрлі жүктілік, мәжбүрлі зарарсыздандыру немесе салыстырмалы ауырлықтағы жыныстық зорлық-зомбылықтың кез келген басқа түрі [5]. Халықаралық құқықтарды бұзу Мьянма мемлекетіне көптеген санкцияларға алып әкелді. Мәселен, мысалы, жалпыға байланысты азаматтық құқықты бұзу, қарапайым азаматтар мен рохинджа халықтарына қарсы әскери қатыгездік және 2021 жылғы әскери төңкерістен кейін ЕО мен Ұлыбритания мен АҚШ жүргізді, санкциялар пакеті қос мақсатты тауарларды экспорттауға тыйым салу және бақылау жабдықтарын экспорттауға шектеулер енгізу, репрессия үшін қолданылуы мүмкін әскери технологияларға сауда шектеулері бейбіт тұрғындарға қарсы, сонымен қатар Мьянмадан тауарлардың экспорты шектеуі [6]. Тіпті 2024 жылы 27 қарашада Халықаралық қылмыстық сот Мьянманың әскери жетекшісі Мина Аун Хлейнді Мьянмада да, Бангладеште де рохинджді депортациялау мен қудалауға байланысты адамзатқа қарсы қылмыстар үшін жауапкершілікке байланысты қамауға алу туралы бұйрық сұрады [7]. Нақты әскери төңкерістен кейін мінсіз генерал Миннің елі әлі де толық күйреуде, экономикалық артта қалушылық, өйткені тұрақсыздыққа байланысты шетелдік инвестициялар бұл елге аз инвестицияланады және азаматтардың кедейлігі олар елеулі гуманитарлық көмекті қажет етеді. Мьянманың екі ірі серіктесі Ресей мен Қытай. Мьянмамен бірге осы екі елдің көзқарасы күшейе түсуде. Мәселен, 2024 жылы 27 қаңтарда Ресей кеңесшілері мен Мьянма делегациясының кездесуінен кейін экономикалық ынтымақтастық стратегиясын жаңарту талқыланды. Талқылау негізінен экономикалық стратегияны жақсарту, инвестициялар және жеңілдету туралы болды азық-түлік және азық-түлік емес тауарлардың экспорты [8]. Мин Аун Хлин көшбасшысының және ҚХР СІМ-мен Ван И кездесуі болды, 2024 жылы 24 тамызда ҚХР Мьянманы тәуелсіздігін, егемендігін, ұлттық бірлігі мен аумақтық тұтастығын сақтауда қолдайды, Мьянманың ішкі бейбітшілік пен тұрақтылықты қамтамасыз етудегі, сондай-ақ экономикалық дамуға қол жеткізудегі күш-жігерін қатты қолдайды деген диалог талқыланды [9]. Қытай үшін сөзсіз Мьянма мұнай мен газды негізгі экспорттаушылардың бірі болып табылады. Бұл Қытайға ірі экономикалық дәліздің бірлескен құрылысын жеделдетуге болатын тұрақты ел қажет, өйткені бұл екі ел бір-бірімен шектеседі. Белгілі себептерге байланысты Мьянма қарулы күштеріне қару-жарақ жеткізудің негізгі донорлары кім екенін болжауға болады.

Мьянмада белгілі болғандай, қазіргі билік 2021 жылғы әскери төңкерістен кейін билікке келген әскери хунтаға тиесілі. Әскери төңкерістегі жағдай өте күрделі, бірақ қарапайым сөздерді түсіндіру әбден мүмкін. Тарихтан бастасақ, Мьянма 1948 жылы тәуелсіздігін алды, содан кейін 40-шы XX ғасырда бірнеше оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азия елдері тәуелсіздік алды. Мьянма тәуелсіздік алғаннан бері елдің көп бөлігін әскерилер басқарды, ал 1962 жылы олар биліктің толық көлемін алды және онжылдық осылай жалғасты. Бірақ 2008 жылы азаматтық басқаруды көздейтін жаңа конституцияның жобасы ратификацияланды. Ал 2010 жылы Одақ Ассамблеясы деген атпен екі палаталы парламент пайда болды. Бірақ Конституция өзгергеннен кейін биліктің 25% - ы әлі де әскери күшке тиесілі болды. 2020 жылы қарашадағы сайлау өткен кезде мемлекеттік кеңесші (ұқсас премьер-Министр) Аун Сан Су Чжи жеңіске жетті, келесі бес жыл ішінде ол елді басқара алды [10]. Оның сайлау науқаны әскерилерге ұнамады, өйткені ол биліктегі әскерилердің рөлін барынша азайтқысы келді. Бұл өз кезегінде 2021 жылы демократия үшін Ұлттық лига мүшелерін және Аун Сан Су Чжидің өзін ұстады [11]. Әскерилер ұзақ уақыт бойы төтенше жағдай жариялады, әскерилер билікке оралды, елдің нақты және қазіргі басшысы Мин Аун Хлайн. Әскери төңкеріс халықаралық аренада және Мьянманың өзінде теріс бағаланды, төңкеріске қарсы мыңыншы наразылық көп болды және Nld жетекшісі Аун Сан Су Чжиді босатуды талап етті. Кейінірек хунта бейбіт наразылыққа аяусыз жауап берді, құрылды көлеңкелі үкімет хунтаға қарсы, кейінірек тәуелсіздікке қол жеткізу үшін этникалық Қарулы ұйымдар пайда болды, сонымен қатар Мьянманың әртүрлі Штаттарындағы хунталарды құлату үшін, бұрын айтылғандай, Мьянма көп ұлтты ел болып табылады. Әрі қарай ел ішіндегі жанжал азаматтық соғысқа әкелді, содан бері қақтығыс жалғасып, толық экономикалық және гуманитарлық апатқа әкелді.

Мьянма гуманитарлық апатқа тереңдей түсті. Женевада БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы комиссары Фолькер Тюрк соғыс, қуғын-сүргін және барған сайын терең азап шеккен елді сипаттады. Оның айтуынша, 2021 жылғы ақпандағы әскери төңкерістен кейін 6800-ге жуық бейбіт тұрғын қаза тауып, 22000-нан астам адам өз еркімен түрмеде отыр. Гуманитарлық қажеттіліктер күрт өсті, 22 миллионға жуық адам көмекке мұқтаж, ал 3,5 миллионнан астамы қақтығысқа байланысты қоныс аударды [12]. 28 наурыз 2025, Мьянмада жер сілкінісі болды, 5000-нан астам адам қаза тапты және 10000-нан астам адам зардап шекті. Содан кейін Мьянмада құтқару жұмыстары жарияланды. Жер сілкінісінен кейін бірден хунта жетекшісі Мин Аун Хлайн әлемдік қауымдастықтан көмек сұрады. Бірақ тұрақсыздық және елдегі азаматтық соғыс, бәріне жете алмады гуманитарлық көмек. Сонымен бірге, әскерилер азаматтық соғыста гуманитарлық көмекті құрал ретінде пайдаланады деген үлкен алаңдаушылық бар. Мьянма әскери күштері қарсыласу топтары жұмыс істейтін аудандарға көмектесу үшін ұзақ уақыт бойы құлыптау және тәркілеу тәжірибесімен айналысады [13].

Мьянмада конфессияаралық қақтығыстар жиі кездеседі, дәлірек айтсақ, буддизмнің басқа діндерден артықшылығы. Мьянмада ультра ұлтшыл буддистік топтар өте танымал болып келеді. Әсіресе мұсылманға қарсы ұлтшылдық тек Мьянмада ғана емес, сонымен қатар Оңтүстік-Шығыс Азияның басқа елдерінде кездеседі. "MaBaTha" ультра ұлтшыл будда тобы көптеген жылдар бойы Мьянмада мұсылманға қарсы риториканы таратып келеді. Өздерін Мьянманың үстем буддистік дінінің қорғаушысы деп жариялаған "MaBaTha" мүшелері мұсылмандар, христиандар мен индустардың едәуір бөлігі тұратын көпұлтты мандалайда жаңа сатқын шиеленіс тудыруда. Олардың пікірінше, мұсылмандар буддист әйелдерді ұрлап, террористік акт жасау туралы айыптайды. 2014 жылы оның әрекетін буддист әйелге зорлау деп айыптаған жағдайлар болды. Будда бандалары, оның ішінде монахтар, мұсылмандарға тиесілі кәсіпорындарға, автомобильдер мен мешіттерге кірпішпен және қолдан жасалған қарумен шабуыл жасады [14]. Тағы бір жағдай жергілікті ауыл тұрғындары мешітке кіріп, оны Мьянманың солтүстігінде, Качин штатында өртеп жіберді. Мәселе мешіт будда пагодасының жанында салынғандықтан басталды. Мұсылмандар ғимаратты бұзудан бас тартты, буддистер оны тауып, мешітті өртеп жіберді [15].

Мьянмадағы қақтығыс Қазіргі әлемдегі ішкі тұрақсыздықтың ең ұзаққа созылған және күрделі мысалдарының бірін ұсынады. Оның себептері терең этносаяси қайшылықтарға, ресурстардың біркелкі бөлінбеуіне және мемлекеттік биліктің ұзақ мерзімді милитаризациясына негізделген. Азаматтық соғыс, авторитарлық басқару және гуманитарлық дағдарыстардың үйлесуі әлеуметтік-экономикалық дамудың бұзылуына және азаматтық қоғам институттарының деградациясына әкелді. Халықаралық қауымдастық болып жатқан жағдайға жауап беруде шектеулі тиімділікті көрсетеді, бұл "ұмытылған қақтығыс" мәртебесін сақтауға ықпал етеді. Ұзақ мерзімді перспективада Мьянманы тұрақтандыру саяси инклюзивтілікті, басқару жүйесін реформалауды, адам құқықтарын нығайтуды және этносаралық өзара іс-қимыл тетіктерін дамытуды қамтитын кешенді тәсілді талап етеді. Тек осы шараларды іске асыру ғана тұрақты бейбітшілік пен мемлекет ішіндегі сенімді қалпына келтіру үшін алғышарттар жасай алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Who are Burma's minority groups? // Электрондық ресурс // URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-11620652>
2. Rohingya Refugee Crisis Explained // Электрондық ресурс // URL: <https://www.unrefugees.org/news/rohingya-refugee-crisis-explained/#Rohingya>
3. Myanmar: Airstrike on Village an Apparent War Crime // Электрондық ресурс // URL: <https://www.hrw.org/news/2023/10/17/myanmar-airstrike-village-apparent-war-crime>
4. Nearly 500 cases of sexual assault against women in Myanmar's conflict // Электрондық ресурс // URL: <https://www.rfa.org/english/myanmar/2024/11/06/myanmar-women-sexual-assault/>
5. Комиссия международного права ООН. Доклад Комиссии международного права о работе её шестьдесят седьмой сессии (4 мая - 5 июня и 6 июля - 7 августа 2015 г.). Глава VII. Преступления против человечности [Электрондық ресурс]. - БҰҰ, 2015. - URL: https://legal.un.org/ilc/reports/2016/russian/a_71_10.pdf
6. Burma / Myanmar Sanctions regime // Электрондық ресурс // URL: <https://globalsanctions.com/region/burma/>
7. МУС запросил ордер на арест военного лидера Мьянмы за преступления против рохинджа. Это должно стать решающим шагом на пути к прекращению безнаказанности // Электрондық ресурс // URL: <https://eurasia.amnesty.org/2024/11/27/mus-zaprosil-order-na-arest-voennogo-lidera-myanmy-za-prestupleniya-protiv-rohindzha-eto-dolzno-stat-reshayushhim-shagom-na-puti-k-prekrashheniyu-beznakazannosti/>
8. Россия и Мьянма обновляют стратегию экономического сотрудничества // Электрондық ресурс // URL: <https://roscongress.org/news/rossija-i-mjanma-obnovljajut-strategiju-ekonomicheskogo-sotrudnichestva/>
9. Лидер Мьянмы Мин Аун Хлайн встретился с Ван И // Электрондық ресурс // URL: https://www.mfa.gov.cn/rus/zxxx/202408/t20240817_11475030.html
10. Myanmar: Aung San Suu Kyi's party wins majority in election // Электрондық ресурс // URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-54899170>
11. Военный переворот в Мьянме: задержана лидер страны Аун Сан Су Чжи, связь отключена // Электрондық ресурс // URL: <https://www.bbc.com/russian/news-55882379>
12. Myanmar human rights crisis deepens as aid collapses, attacks intensify // Электрондық ресурс // URL: <https://news.un.org/en/story/2025/06/1165041>
13. Землетрясение при военной хунте в Мьянме: гуманитарную помощь отбирают, повстанцев все равно бомбят // Электрондық ресурс // URL: <https://www.bbc.com/russian/articles/cn80yj3e2vdo>
14. Ultra-nationalist Buddhist group Ma Ba Tha has been spreading anti-Muslim rhetoric across Myanmar for years. Cosmopolitan Mandalay is at the heart of this hostility - which many fear is here to stay // Электрондық ресурс // URL: <https://www.theguardian.com/cities/2017/may/08/buddhist-extremists-anti-muslim-mandalay-ma-ba-tha>
15. Myanmar mob burns down mosque // Электрондық ресурс // URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-36693714>

АҚШ-ТАҒЫ АФРОАМЕРИКАНДЫҚТАРДЫҢ АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫ ҮШІН КҮРЕСІ: МАЛКОЛЬМ ИКС РӨЛІ

Шәріпова А.

Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы, тарих магистрі Аймахов Е.Н.
Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті
Қарағанды қ.

XX ғасырдың ортасы - Америка Құрама Штаттары тарихындағы ең күрделі және қайшылыққа толы кезеңдердің бірі. Бұл дәуір нәсілдік теңсіздік, әлеуметтік әділетсіздік және адам құқықтары мәселесінің ең өткір көрініс тапқан уақыты болды. Афроамерикандықтар ғасырлар бойғы құлдық пен кемсітушіліктен кейін өздерінің конституциялық құқықтарын қорғау жолында ашық күреске шықты.

Осы күрестің алдыңғы қатарында азаматтық құқықтар қозғалысының екі ірі көшбасшысы тұрды - Мартин Лютер Кинг пен Малкольм Икс. Екеуі де афроамерикандықтардың бостандығы мен теңдігі жолында күрескенімен, олардың идеологиялық бағыттары мен әдіс-тәсілдері әртүрлі болды.